

INFORME SOBRE EL TOPÒNIM VALÈNCIA

Resum

L' informe aborda el problema normatiu de l'accentuació gràfica en el topònim *Valencia*. Partix d'una observació: no hi ha un, sino dos "Valencia", en el sentit de que dita forma és tradicional i històrica tant si l'usuari s'expressa en valencià i si ho fa en espanyol, llengua també dels valencians pero sobre la que l'Administració valenciana no té competència normativa. La part inicial desvirtua el "mètode al revés" del *Gabinet de Normalització Lingüística* de l'Ajuntament de Valencia, el qual convertix lo anormal en norma i la norma en anormalitat. En la segon part es procedix a dos abordages filològics. **1.** Les rimes de la poesia valenciana clàssica no proven que els valencians del segle XV pronunciaren [valɛnsja], ab è oberta, manifesten una llicència poètica que permetia harmonisar vocals obertes i vocals tancades, com ara *Vicent* i *valent*, *sèu* i *seu* **2.** Un anàlisis de les fonts semítiques, no realisat fins ara, permet establir que la forma <Balansiya> no era una "pronunciació", sino una *adaptació* gràfica; i que no apunta a una pronunciació nativa genuïna "València" ab è oberta, sino *València* ab é tancada. En conclusió: **a)** les traces essencials del topònim estaven ja consumades en el segle VIII; **b)** la forma *València*, ab é tancada, no deixà mai de circular entre la població de llengua romànica nativa, estava vigent quan a la conquesta del s. XIII; **c)** el topònim, a causa de sa forta individualitat i simbolisme social, restà deslligat de la família de noms en -ència que podien haver induït una pronunciació oberta de la [e], pero que no l'alteraren; **d)** un procés de nivellament d'estrats llingüístics copresents acabà imposant, en el s. XIII, un *València* ab é tancada, no sols al ser el compartit per més grups socials diferents, sino per constituir la forma antiga i genuïna; **e)** no hi ha raó científica que refrende l'oficialisació d'una forma escrita "València" ab accent greu, marginal a la tradició i a la fonètica viva del domini valencià.

Paraules clau: toponímia, València, accentuació gràfica, normativisació, <Balansiya>, fonts aràbigues

Resumen

El informe aborda el problema normativo de la acentuación gráfica del topónimo *Valencia*. Parte de una observación: no hay uno, sino dos "Valencia", en el sentido de que dicha forma es tradicional e histórica tanto si el usuario se expresa en valenciano como si lo hace en español, lengua también propia de los valencianos sobre la que la Administración valenciana no tiene competencia normativa. La parte inicial desvirtúa el "método al revés" del *Gabinete de Normalización Lingüística* del Ayuntamiento de Valencia, el cual convierte lo anormal en norma y la norma en anormalidad. En la segunda parte se procede a dos abordajes filológicos. **1.** Las rimas de la poesía valenciana clásica no prueban que los valencianos del siglo XV pronunciaran [valensja], con è abierta, manifiestan una licencia poética, clara y palpable, que permitía armonizar vocales abiertas y vocales cerradas, como *Vicent* y *valent*, *sèu* y *seu*. **2.** Un análisis de las fuentes semíticas, no realizado hasta ahora, permite establecer que la forma <Balansiya> no era una "pronunciación", sino una adaptación gráfica; y que no apunta a una pronunciación nativa genuina "València" con è abierta, sino *Valencia* con é cerrada. En conclusión: **a)** las trazas esenciales del topónimo estaban ya consumadas en el siglo VIII; **b)** la forma *Valencia*, con é cerrada, no dejó nunca de circular entre la población de lengua románica nativa, estaba vigente cuando la conquista del s. XIII; **c)** el topónimo, debido a su fuerte individualidad y simbolismo social, quedó desligado de la familia de nombres en -ència que podían haber inducido una pronunciación abierta de la [e], pero que no la alteraron; **d)** un proceso de nivelación de estratos lingüísticos copresentes acabó imponiendo, en el s. XIII, un *Valencia* con é cerrada, no sólo al ser el compartido por más por más grupos sociales diferentes, sino por constituir la forma antigua y genuina; **e)** no hay razón científica que refrende la oficialización de una forma escrita "Valencia" con acento grave, marginal en la tradición y a la fonética viva del dominio valenciano.

Palabras clave: toponimia, Valencia, acentuación gráfica, normativización, <Balansiya>, fuentes árabes

Abstract

The report approach the normative problem of the graphic accentuation of the Valencia place-name. It initiates with an observation: there is not one, but two "Valencia", in the sense that this form is traditional and historical whether the user speaks in Valencian or speaks in Spanish, a language also of the Valencians over which Valencian Administration does not have normative competences. The initial section detracts the "reverse method" of the *Gabinet de Normalització Lingüística de l'Ajuntament de Valencia*, that turns the abnormal into a norm and the norm into an abnormality. The second part proceed to two philological approaches. **1.** The rhymes of classical Valencian poetry do not prove that the Valencians of the fifteenth century pronounced [valénsja], with open è, they manifest a poetic license, clear and evident, which allowed to harmonize open vowels and closed vowels, such as *Vicent* and *valent*, *seu* and *Seu*. **2.** An analysis of the Semitic sources, not done until today, allows to establish that the form <Balansiya> was not a "pronunciation", but a graphic adaptation; and that does not suggest a genuine native pronunciation "València" with open è, but "Valencia" with closed é. In conclusion: **a)** the essential traces of the place-name were already completed in the 8th century; **b)** the word *Valencia*, with closed é, did not stop circulating among the population of native Romance language, was in force when the conquest of the thirteenth century; **c)** the place name, due to its strong individuality and social symbolism, was disconnected from the family of names in *-ència* that could have induced an open pronunciation of the [e], but that did not alter it; **d)** a process of leveling simultaneous linguistic layers ended up imposing, in the thirteenth century, a *Valencia* with closed é, not only because it was shared by more different social groups, but because it was the old and genuine form; **e)** there is no scientific reason that supports the officialization of a written form "València" with open accent, marginal in the tradition and the live phonetics of the Valencian domain.

Keywords: place names, Valencia, graphic accentuation, normativization, <Balansiya>, Arabic sources

INFORME SOBRE EL TOPÒNIM VALÈNCIA

En data 21-09-2016, l'Ajuntament de València, a través del *Gabinet de Normalització Lingüística*, desestima l'alegació de la Real Acadèmia de Cultura Valenciana a la proposta de "Adaptació al valencià del nom del municipi Valencia per València". Importa fer, a propòsit d'això, una sèrie de consideracions.

1. Qüestió preliminar. Els dos *Valencia*

Hi ha una qüestió preliminar. Si be cap interpretar que l'aplicació del *Reglament sobre ús i normalització del valencià al municipi de Valencia* [BOP 14-05-2005], invocat com a norma, es circumscriu a l'escriptura en valencià del topònim *València*, l'afirmació de l'article 16.1, "tots els topònims del terme municipal [de València] tenen com a forma oficial la valenciana, que es *la* tradicional, *la* històrica i *la* correcta", redunda en una clara disfunció. Perque el topònim valencià per antonomàsia, *Valencia* nom de la ciutat i *Valencia* corònim del territori, és en l'ús quotidià una forma generalisada, tant si l'usuari s'expressa en llengua valenciana com si ho fa en llengua castellana o espanyola, cooficials d'acort ab l'Estatut d'Autonomia.

Per consegüent, escrit en valencià o escrit en espanyol, el topònim *València - Valencia* és forma tradicional i forma històrica, ya que tradició i historicitat son categories anteriors i independents de qualsevol reglament. I serà o no forma correcta en funció de l'adequació o inadequació a determinades normes ortogràfiques. La matisació no és banal. En primer terme, perque els criteris que rigen l'ortografia en espanyol dels noms geogràfics valencians de certa solera històrica (com ara els de les grans viles i ciutats) competen a la *Real Academia Española de la Lengua*, de manera que l'Administració local, provincial, etc., no pot declarar correcte o incorrecte un topònim escrit en una llengua també nostra com la castellana, sobre la que no té competències normatives. I en segon lloc, perque, donat el pes històric de València (ciutat i regne o comunitat), hi ha una forma *Valencia* que trascendix l'àmbit estrictament valencià, feta pròpia per la cultura hispànica, i consignada des de les manifestacions més antigues, que van des dels codexs mossàraps del segle X, l'*Historia Roderici*, el *Cantar del Cid* o el *Libro de Buen Amor*, al *Romancer General*, les obres cervantines o la literatura, l'art o la ciència contemporàneus. La justificació es innecessària. Resultaria enciclopèdica.

2. Inconsistència filològica de l'escrit de desestimació. Lo anormal com a norma i la norma com a anormalitat

Sintomàticament, l'escrit del Gabinet de Normalització evita una argumentació llingüística interna. Es redüïx a una simple apelació a la “norma”, però no del tot en el sentit de la Llingüística, sino com a mera imposició, garantia de que res que no siga la forma *barcelonina* de pronunciar el topònim *Valencia*, per històric, documentat i socialment compartit que siga, goge d'estatus d'oficialitat, de visibilitat pública. Transforma lo anormal en norma i la norma en anormalitat. Es més, omet evidències filològiques, amaga hipòtesis interpretatives per no coincidir ab el seu *a priori*, o be n'enfatixa alguna altra de poca vàlua científica per confluïr en un interès comú.

Orbita sobre dos idees:

- a) La forma escrita “València”, ab è oberta, és la que figura en tres produccions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua: la *Gramàtica Valenciana*, el *Diccionari* i el *Corpus Toponímic Valencià (CTV)*, obra esta resultat d'un procés de confecció peculiar, revisable i defectuosa. [Note's que en la p. 939, es llista “València”, més 14 topònims menors de Cocentaina, Piles, Onil, Benigànim, etc. que el duen com a complement, senyalant-se una (falsa) doble pronunciació: “[e] o [ɛ]”. Contradictòriament, admet només la dicció [é] tancada el nomenclàtor inicial, p. 43].
- b) Figura generalment en la bibliografia derivada de les “Normes del 32”, a més d'haver segut propiciada per autors com ara Coromines, Sanchis Guarner o Carles Salvador.

Cosa notable, l'escrit admet que l'alegació de la RACV conté “afirmacions que *no són incertes*”. Però no concreta les *no incertituts*, o siga, les veritats, exclouent respostes coherents a la qüestió. No deixa de sorprendre, además, que es perga en divagacions laberíntiques, com ara sobre l'eliminació del accent greu de “València” del logotip de l'Ajuntament en 1993 (punt *c* de l'escrit), un fet que dista d'incidir en el *quid* de la qüestió; o be en apelacions a idees esvaroses com ara les d'*oficialitat* o de *normalitat*, com si constituïren *per se* estats anteriors a i determinants de la realitat de la llengua.

3. Síntesis de la posició ya defesa per la RACV (3-05 2016)

Convé recordar que ya l'*Informe de la Secció de Llengua i Lliteratura Valencianes* de la RACV (3-05-2016) aduïa raons de caràcter llingüístic que justifiquen la forma *València*, i no *València*, com a genuïnament valenciana, pròpia dels valencians. En síntesis, son les següents:

3.1. El fet contrastat, empíric, d'una pronunciació valenciana general [valénsja], ab [é] tònica tancada, i no [valénsja] ab [é] oberta (característica la darrera del català oriental i del mallorquí). No ho modifica la forma apichada [balénsja] del valencià central, puix que l'unitat fonètica al respecte, de Morella a Guardamar, es inequívoca. Considerant, ademés, que *València* és paraula esdrúixola si l'escansió silábica es fa a la manera clàssica, l'accent gràfic sobre la *é* deuria ser agut, no greu: *València*. Esta pronunciació patrimonial ve refrendada per una sèrie de gramàtics i escriptors valencians que van de Constantí Llombart, Josep Nebot i Pérez o Joaquim Martí Gadea al Pare Lluís Fullana, els quals mai l'escrigueren ab un accent greu (cosa que sí feen quan la terminació *-ència* té una articulació oberta, com ara en *ciència*, *potència*, *dolència*), sino sense marca accentual, evidenciant la pronunciació valenciana nativa ab [é] tancada.

3.2. Front ad esta costum, els primers testimonis imitatius del *València* ab [é] oberta típic del català oriental i el mallorquí es deuen a M. Ortín Benedito (*Gramàtica Valenciana*, 1918, p. 4) i a Lluís Revest (*La llengua valenciana*, 1930, p. 71), que d'alguna manera seguien les directrius de l'Institut d'Estudis Catalans. Les escasses mencions del nom en el text de les *Bases del 32* duen la mateixa è. En qualsevol cas, es clar que tant Josep Giner i Marco (*Les e tòniques en valencià*, 1938, reed. de 1998, p 68), com Francesc Ferrer Pastor (*Diccionari de la rima*, ed. de 1956, p. 498) i Sanchis Guarner (*Gramàtica Valenciana*, 1950, pp. 72-73), defensors d'una forma *València* escrita al modo barceloní, admeten la realitat d'una pronunciació general [valénsja] ab *é* tònica tancada, com a pròpia de territori valencià. Ho confirma l'entrada corresponent del *Diccionari Català-Valencià-Balear* d'Alcover-Moll, on es distingeix la pronunciació valenciana, catalana oriental i occidental i balear del topònim en qüestió. [No tot és tan simple, aixina i tot. Un "València" ab accent greu no era, en la bibliografia del primer terç del s. XX, tan general com es preten. Veja's més avall].

3.3. La recuperació de l'accent agut de la forma *València*, indicatiu de la pronunciació valenciana tradicional [é] tancada, és un fet en la *Gramàtica Valenciana* per als cursos de

llengua de Lo Rat Penat (Valencia, 1976, 1977, varies cites), autors com Miquel Adlert (*En defensa de la llengua valenciana*, 1977, p. 103), *Normes de l'Acadèmia de Cultura Valenciana* de 1979 (i reedició de 1981) o la *Gramàtica* de Fontelles, García i Lanuza (1980). La supressió de l'accentuació gràfica, salvo la diacrítica, en les Normes de l'Acadèmia de Cultura Valenciana i sa ulterior reintroducció en 2003 no modifiquen el fet fonamental: la pronunciació tancada, genuïnament valenciana, de la *é* del topònim *València*, la qual o no dugué accent gràfic o el portà tancat, no obert, d'acort ab dites normes ortogràfiques.

3.4. S'aludix, en fi, a dos hipòtesis convergents ab el criteri exposat per l'*Informe*: les dels professors Abelard Saragossà ("Sobre es causes de les pronúncies del nom de la capital valenciana", *XXI CSO 1995*, Paiporta 1998, pp. 1025-1039) i Jordi Colomina ("Sobre l'accent del nom de la capital del Regne", *Levante* 10-06-2005). Abdós tracten d'explicar el procés d'estabilisació del *València* ab [é] tancada típic del valencià; compatible ab la [é] oberta de les continuacions del sufix -ĒNTIA (com ara *paciència*, *clemència*, *solvència*, etc.). Cap d'estes dos teories es menciona en l'escrit del Gabinet de Normalització. "La forma *València* -conclou l'*Informe*- és l'única que respecta la tradició històrica i llingüística dels valenciaparlants i dels habitants del municipi en particular"; i que s'ajusta, per tant, al Decret 58/1992 de 13-05, art. 1, del Govern Valencià sobre alteració del nom dels municipis.

4. Més abordages, diacrònics i sincrònics, sobre topònim *València*

Pero hi ha més informacions, bàsiques i productives per a una resolució objectiva del problema, que devem abordar.

4.1. Les rimes de la poesia clàssica no demostren una pronunciació oberta de la *é* de València

La primera, la qüestió de les rimes de la poesia valenciana clàssica, que, segons alguns, mostrarien que en el segle XV, en temps de Martorell, Villena o Jaume Roig, el nom del cap i casal valencià era *València*, ab [é] tan oberta com la de *solvència*. És J. Garcia i Illa qui repren el plantejament ("Apunts sobre el nom de València", *XXI CSO de 1995*, ed. 1997, pp. 485-492), argüint que el *València* dels repobladors catalans vinguts quan a la conquesta del s. XIII, visible encara -al seu parer- en les rimes de l'*Espill*, seria modificat pels pobladors aragonesos [note's que hi ha ací una incongruència cronològica] i pel pes de la castellanisació. Díem "repren" perquè l'hipòtesis (no tesis, com es diu en l'escrit del Gabinet de Normalització) no és nova. Ya en 1950, Sanchis Guarner (*Gramàtica Valenciana*,

p. 73, nota), intentava justificar la contradicció entre el *València* propi del valencià i el *València* escrit que recomanava, en les ventages que la forma *València* accentuada al modo barceloní reportaria al permetre rimar el nom de la capital ab els finals en *-ència*.

Encara que la paraula València -diu- es pronuncia ab *e* tancada, convé escriure-la amb *è* i pot rimar amb les paraules en *-ència*; exemples: “Vella València fon derrocada | per inculpada | d’incontinència” (*Espill*, 6895), etc.

El raonament de Sanchis G. és ineficaç. La rima funciona en el pla *fònic* de la llengua, no en el de la seua representació. Per tant, la forma aguda o greu de l’accent ortogràfic no reporta ventaja ninguna als usuaris (pocs, els poetes ab ofici), que seguirien dient *València* on escrivien *València*.

Pero, en resum, la teoria de les rimes del valencià clàssic no prova una dicció *València* en el segle XV. Jaume Roig no rimava “Valencia” ab “incontinència” per pronunciar oberta la primera, sino per la llicència, comuna en la poesia del s. XV i posteriors, de rimar [é] obertes i [é] tancades; com també de rimar les variants oberta i tancada de la *o*. Els exemples estalvien esforços de demostració, puix si en uns casos el poeta harmonisa finals de vers on *València* rima ab *prudència* o *potència*:

Tot Arago | de Rossello | fins a València | ab sa çiença | guorrat avia (*Espill*, 4539 ss);

Ha gran potencia | vella València (*Espill*, 7151 ss);

Tots temps se stech | esta València | ab gran prudència | molt fidelissima (*Espill*, 7195 ss),

rima en atres casos segments finals com ara *valent* - *Vicent*, sense fer problema del caràcter obert [é] o tancat [é] de la vocal:

Per repicar | al campanar | de *Sent Viçent*, | la gent *valent* (*Espill*, vv 7235 ss)

Sense tancar | sobre l’altar | de *Sent Valero* | de tot lo *clero* (*Espill*, vv 3754 ss.)

Es en la *Seu* | ¿sabeu on *seu*? (*Espill*, vv 4267 ss.)

Ho corroboren les rimes que combinen [ó] oberta i [ó] tancada, paraleles al cas anterior:

De llet tan *bona* | volta’s *redona* (*Espill*, vv 5057 ss)

Que la prengué | per *companyona* | he muller *bona* | molt a mi cara (*Espill*, vv 3884)

Molt més crexqué | per Jaume'l Bo | rey d'Araguo (*Espill*, vv 7114 ss.)

Maria que al mon *corona* | en bon punt i en hora *bona* (Timoneda, *Hui és nat lo Redentor*)

L'altre li porta un chiulet | y una fogaça *redona* | en bon punt y en hora *bona* (Timoneda, *ibid*)

Sent la caixa del *tesor* | io que fos lo *cobertor*

On està pres lo meu *cor* | io que fos lo *cobertor* (Timoneda, "Puix sou senyora la caixa")

4.2. Una via colateral d'exploració: la grafia del topònim *València* en les fonts semítiques

Pero hi ha una via colateral d'exploració: l'indagació de la forma pròpia del romànic valencià anterior a 1238, que cabria rastrejar (deixat el *Repartiment* de Valencia, que és el primer registre censal coetàneu al procés de conquesta) be en la documentació primitiva llatina o romanç, be en les fonts àraps. En este sentit, no és acceptable l'idea de que el *Valencia* de les primeres generacions de postconquesta derive directament de la forma duta pels colonisadors de 1238, i més en concret pel contingent català. En primer terme, perquè no existia una, sino varies formes o modulacions fonètiques, tantes o casi com grups 'nacionals' o de llengua nouvinguts. En segon lloc, perquè existia, i no hi ha en això dubte possible, una forma romànic-valenciana, extensiva a la població de religió cristiana o islàmica des de temps immemorial. És dir, en Valencia ciutat, carrers, barris o ravals podien presentar variants del topònim "Valencia" en boca de navarresos, aragonesos, catalans orientals, catalans occidentals, occitans o cristians i moros de la terra, valencians.

Evite les fonts llatines antigues, ya que no permeten una deducció efectiva sobre la *e* del *Valencia* antic, desenvolupat des d'època tardorromana, visigoda i postislàmica a partir de la base llatina VALĒNTIA. Pero sí cap indagar en les semítiques, ya que les peculiaritats de l'escriptura àrap (que no té signe específic per a representar la *e*) obligaven als escribes a buscar seqüències imitatives del fonema reproduït (en este cas del timbre de la vocal [e]), lo que pot reportar-nos informacions d'interés.

Les inferències que presente ací deriven del corpus romànic de font àrap que he vingut sistematitzant fins ara, i del que he donat algunes mostres, majorment inèdit. Faig us de certs manuscrits de la *Biblioteca del Escorial*, produccions històriques, geogràfiques o biogràfiques hispanoàraps (repertoris d'Ibn al-Abbār, Ibn Baškuwāl, Al-Ḍabbī, Al-Ḥumaydī,

etc., geografiaes de l'Idrisī, Al-Ḥimyarī, Al-Bakrī, Abū l-Fiḍā, etc.), i dels denominats “documentos mozàrabs de Toledo”, pou inagotable d'informació llingüística.

[Introducció. La representació en àrap de la veu *València*]

4.2.1. La llengua àrap només dispon de tres fonemes vocàlics, /a, i, u/, ab cantitat breu o llarga, pero conta, pel contrari, ab una dotzena de consonants inexistents en romànic. Ademés, carix de fonemes tan típics del romanç com ara els fonemes /p, tʃ, ʎ, ɲ/ de *pi, chic, lluna, llenya*. Una cosa distinta es la realisació fonètica, que permet una gama més variada. Per tant, a l'hora de representar ab l'alifat una [e] del romanç valencià prejaumí, fora oberta o tancada, només podia servir-se d'una vocal fatha **a-ā** (breu o llarga) o d'una kasra **i-ī** (breu o llarga), puix, com és de supondre, sentiria la [e] a mig camí entre la [i] i la [a], és dir, entre una vocal anterior tancada i una vocal oberta central. Seguim suponent (no hi ha certitut completa) que més prop de la [a] sentiria una hipotètica [ɛ] oberta de *cel, mel*. En concret, per a una forma “Valencia” pronunciada ab [e] tancada o [ɛ] oberta tenia dos parelles d'opcions: **بَلَنْسِيَا – بَلَانْسِيَا** front a **بِلَنْسِيَا – بِلَانْسِيَا**, açò es, **Balānsiya – Balansiya** (opció 1^a) i **Balīnsiya – Balinsiya** (opció 2^a). Fins a quin punt podia influir en l'elecció d'un escrivà de lletra àrap la percepció de l'accent d'intensitat de la sílaba [-lén-] de [Valénsja] és discutible. Pot provar-se que l'accent d'intensitat no pareix haver influït en l'opció vocal breu -vocal llarga, ni en l'opció timbre vocàlic “fatha a” o “kasra i”.

[Alguns principis generals]

4.2.2.

a. De manera pràcticament general, el topònim *Valencia* apareix escrit **Balansiya** en autors àraps o hispanoàraps, ab un **ب** *bā'* que pretén acostar-se a [v] labiodental fricativa, vocal fatha **a** en 1^a, 2^a i 4ª sílaba (parle de sílabes sentides per l'escrivent, qui a fi d'evitar un [-sja] que repugna a la seua ortografia o per la possible escansió tetrasílaba de la paraula, utilisa un **ي** *yā'* antihiàtic, provocant una seqüència **si-ya** tal volta no realisada pel romanç); i ab una vocal kasra **i** en la 3ª sílaba. Com en àrap es ordinari prescindir de mocions vocàliques, esta forma ometia a sovint les quatre grafies **a, a, i, a**, quedant en **بَلَنْسِيَا**, que és exactament lo mateix pero havent de restaurar, mentalment, les vocals el lector. No pareix contemplada la possibilitat de que la dicció que poguera estar acoplant eixe grafisme fora un [valensía] ab [í] tònica en posició de hiat, i no un [valénsja] ab [é] tònica. Hi ha arguments en pro de l'hipòtesis. En qualsevol cas, si eixe fenòmen existia, constituiria un procés intern de l'àrap hispano-oriental, no del romanç natiu del territori. (Es pot presentar un catàlec de formes que la costum escriturària de l'àrap fosilisà en grafies alienes a la realitat fonètica de les

varietats romàniques respectives, com ara **Ŷurunda** per Gerona, **Rudmīr** per Ramir(o), **Ŷaqmu** per Jacme – Jaume, **Ramundu** per Ramon, etc.).

b. Pero el *quid* de la qüestió radica en saber si la tendència a representar la tònica [-lén-] de *València* usant vocal fatha breu **a** i no kasra **i** era producte d'una pronunciació nativa *València*, ab [ɛ] oberta, i no *Valencia*, ab [e] tancada, ya que, a oïts d'un escrivà de llengua àrap vehicular, una [ɛ] oberta romanç devia de percebre's més pròxima a fatha **a** que a kasra **i**. Pero les proves documentals no corroboren esta hipòtesis. La representació general ab vocal **a** (fatha breu) de la [é] de Valencia no justifica una pronunciació oberta de la vocal tònica. El meticulós Yāqūt el Romí, en el *Mu'ŷam al-buldān* (I-490b), no completa, lamentablement, la descripció prosòdica del topònim, del que diu: “*Balansiya*. Al-sīn mahmala maksūra, wa-yā' jafifa: kūra wa-madīna mašhūra bi l-Andalus”, o siga, ‘Valencia: ab *s* sense punts vocalisada *i*, seguida de *y* suau [light]. Famosa regió i ciutat d'Al-Àndalus”.

c. Només s'aparta d'este **Balansiya** ab **a** breu un document toledà de 1214 on un cristià mossàrap d'ací (en documente prou en el regne de Toledo i atres àrees en *Cristianos bajo el islam*, 1993 i *Cristianismo valenciano*, 2007), don Martí(n) de Valencia, i la seua dòna Maura, compren una casa en el barri de Zocodover de Toledo (González Palencia, *Mozárabes de Toledo*, 410°), i que du fatha llarga **ā**: بالانسية . Als dos valencians se'ls ha d'explicar l'escriptura en romanç. No entenien l'àrap.

d. No aparenta existir en ninguna font una cita ***Balinsiya**, ab vocal kasra **i** representant la [e]: Ibn al-Abbār (*Takmila*, *Ḥulla*, *Muqtaḍab*), Ibn Sa'īd, Ibn Baškuwāl, Al-Ḍabbī, etc., geògrafs com Idrisī, Al-Ḥimyarī, Ibn Gālib, Al-Bakrī, etc.; i fonts històriques com ara Ibn 'Idārī, Ibn al-Šayrafī, Ibn 'Alqama o el gran Ibn Ḥayyān, qui en el segle X ya vocalisa البانسي **al-Balansī** (*el Valencí*). Aludia a 'Abd Allāh, fill d'Abderramán I, establert en València cap a l'any 800, que tractà ab el mateix Carlemany i va eixercir (protegit pel seu nebot- emir al-Ḥakam) un govern personal que controlava de Barcelona, Huesca i Tortosa fins a Murcia (Ibn Ḥayyān, *Muqtabis* II, f. 88v).

e. En pura teoria, no pot descartar-se que alguna cita no vocalisada del topònim poguera tindre kasra **i** en la segona sílaba (**Balinsiya**), naturalment des del punt de vista *intencional* de l'escriba, gràficament Ø.

[La vocal |a| breu de la forma |Balansiya| no equival a [é] oberta]

4.2.3. Per a confirmar que la hipòtesis “fatha breu a de la forma **Balansiya** implica [é] oberta del romànic valencià prejaumí” és inverificable, aporte testimonis a partir de diverses fonts.

a. Casos en que ā llarga representa [é] tònica tancada del romanç, independentment de l’etimologia i del caràcter lliure o travat de la sílaba: **Biqasān**, Picaçén (IAbb Tak 1790); **Raqqāna**, Requena (IAbb Tak 161^a); **Burrāl**, Borrel(l) (Tak 548^a, 673^a); **Untunyāna**, Ontinyén (Tak 646^a); **Bayrān**, Bairén (Tak 862^a); **B(u)y(a)ṭālla**, Boatella /-della (IAbb 871^a); **Dāniya**, Denia (Gālib 285); **Šāriqa**, Xérica (Gālib 285); **Bāgu^h**, Pego; **Mūrālla^h**, Morella (Idrisī, *Uns* 163); **Murbāṭr(i)**, Morvedre (Idrisī, *Uns*, 159); **Bullānsa**, Pollensa (IAbb Tak-2, 2.244^a); **Mārida**, Mérida, (Gālib 290), etc, etc. La grafia **Mūrī(l)a**, paralela a la citada, prova a més que l’us de de ī i de ā és indistint per a expressar una [é], cosa també derivada dels documents toledans.

b. Casos en que ī llarga representa [é] tònica tancada del romanç, ab independència de l’etimologia: **Murbīṭ(a)r**, Morvedre (Ḥim 19 i moltes atres), **Šantariṽn**, Santarén (Ḥim 113); **(U)biṽša**, Oropesa (IAbb Tak 850^a et passim); **[I]niṽša**, Enesa-El Puig (Ḥim 32); **Arniṽṭ(u)**, Arnedo (Gālib, 287); **Tuṭiṽla**, Tudela (Gālib, 287), **Ṭalabiṽra** Talavera, **Muntīṽša** Montesa, **Uqliṽš** Uclés, etc.

c. Eixemples on fatha llarga ā és la que representa una [é] oberta del romanç: [al]-**Ša’arra**, Serra, prop de Morvedre (IAbb Tak 978^a); **Šbārt**, Chivert (Idrisī, *Uns* 163 o tal volta **Šārt**, Chert (ibid.). O be on fatha breu a representa [é] oberta: **Batarna**, Paterna (IAbb Tak 51^a). Pero note’s be: la grafia es idèntica per ad atres *Paterna* del sur andalús on hi havia [é] tancada, no oberta.

d. Casos on kasra llarga ī reproduix [é] oberta tònica del romanç: **B.n.dīš**, Penedès (Idrisī *Uns* 163).

[L’informació dels documents mossàraps de Toledo]

4.2.4. Una extraordinària font informativa, puix el problema gràfic dels escrivans de lletra àrap es, *mutatis mutandis*, semblant en llocs i èpoques diversos, és la col·lecció de documents mossàraps toledans (Pons Boigues, Madrid, 1897 i González Palencia, Madrid, 1926-30), de la que és viable deduir tendències gràfiques molt indicatives (pose cursiva en vocals restitüdes, implícites, i dos variants quan hi ha dos lectures possibles):

a. Us de **ā** llarga reproduint [é] tancada tònica en sílaba travada: **kūnbānt**, convent (GPal 309°, 1202); Suero **Manāndīs**, Menéndez (GPal 64, 1160); **kunbānt**, convent(o) (GPal 175°, 1185); Yuán ben **Bīsānt Mūru^h**, Yoán ben Viçent Moro (GPal 253°, 1194); **Bān Karānsiya** Benquerència [aldea de Toledo] (GPal 592, 1255 / 636, 1273 / 640, 1274); (iglesia de) **Šant Bīsānt**, Sant Viçent (704, 1290). En este mateix context és on detecte el **Balānsiya** ab **ā** llarga.

b. Us de **a** breu o be de grafia **Ø** (que podria implicar fatha breu **a** o kasa breu **i**) en representació de [é] tancada tònica romànica, tots en sílaba travada com es el nostre cas de “Valencia”: dūna **Balāzansiya**, donya Plasencia (Pons n° L, 1186); dūna **Asilinsiya-Asalansiya** donya Excelencia (GPal 252, 1194); dūn **Bisint-Bisant** ben Pejigos don Viçent ben Pegigos (GPal 251, 1194); **Bisint** – **Bisant** ben °Abd al-°Azīz, Viçent ben Abdelazīz (GPal 194, 1187); Domingo ben **Qlimint-Qlamant** ben Yulyān, Domingo ben Clement ben Yulián (GPal 379, 1210); dūn **Milindu^h** – **Malandu^h** al Ḥalīl, don Melendo al-Ḥalīl (GPal 98, 1171); kanīsa **Šant Bisint-Bisant**, Sant Vicent (GPal 117, 1175); **Lūrins-Lūrans**, Lorenç (GPal 169, 1183); Bīṭru^h **Aškirdu-Aškardu**, Pedro Esquerdo (GPal 73, 1164). Hi ha molts més casos, i varis dūna **Balansiya-Balinsiya**, donya *Valencia*, nom encomiàstic de la família Excelencia, Potenciana, Plasencia, corrents en àrea central toledana (ss. XI-XIII).

[Deduccions a partir dels materials àraps]

4.2.5. Estos testimonis permeten una sèrie de deduccions vàlides:

a. Com ocorre ab els topònims hispànics històrics, la forma *Valencia* s’estabilisa en la documentació semítica ab una **a** breu (rara volta llarga) en la 2^a sílaba (tònica travada) del *Valencia* romanç. El fenomen és similar ad atres formes estables de topònims prestigiatos que van dels **Saraqusṭa** – Saragossa, **Wašqa** – Huesca (sempre ab fatha breu en este cas, mai prolongada per álif), a **Ṭurtūša**- Tortosa, **Mayūrqa** - Mallorca, **Maṣrīt** - Madrid, **Qūriya** - Coria, **Banbalūna**-Pamplona, **Sammūra** - Samora, **Yilliḡiya**-Galicia, etc.

b. No hi ha raó per a pensar que els escrivans de lletra àrap adaptaren la dicció romànica nativa a l’àrap de la Xarquia, de Valencia, com correu en els casos de **Saraqusṭa**-Saragossa, **Ṭulayṭula**-Toledo, **Išbilya**-Sevilla; o que ans de 1238 convixqueren en oposició dos formes del topònim *València*, la pròpiament romànica i una espècie d’estàndart arabisat. Crec, a la vista de les evidències. Pero açò no impediex que la forma *València* poguera adoptar una modulació peculiar en virtut dels parlants (bilingües, diglòsics, arabisats, semi-

arabisats, etc.), en paral·lel a la dicció romànica. Ho confirma el *Vocabulista aràbiga en letra castellana* del Padre Alcalà, qui dona com a forma típica dels moros vençuts de Granada la forma **València**, no *Balansiya [“Valencia, cibdad de Aragón: *València*”, ed. de Juan de Varela, Salamanca, 1505, f. 260v].

c. El **Balansiya** de les fonts àraps no denota una pronunciació primitiva [valénsja] ab [é] oberta. Pel contrari, de l’anàlisi de les grafies es deduïx, compreses les de la col·lecció toledana, que eixa **a** breu de la síl·laba **lan** reflectia un [valénsja] ab [é] tancada. No per l’impossibilitat de que la fatha llarga **ā** reproduïxca també una [é], sino perque és la llarga **ā** la que es perfila com a representació preferent de [é] oberta, i la **a** breu la que de manera preferent representa una [é] tancada.

d. Hi ha que desmentir la teoria (també defesa per García i I., *XXI CSO*, pp. 485-492) segons la qual el topònim *València* prové directament del *València* dels colonisadors catalans, i no del **Balansiya** constatat en les fonts àraps, el qual -segons assegura- haguera donat **Balancia*. L’hipòtesis partix d’una crasa confusió entre *pronunciació* i *adaptació gràfica* (i entre imāla àrap i vocal etimològica llatina, segona confusió que no mereix discutir-se). Els escrivans de lletra àrap reproduïen formes romàniques per mig de l’alifet (que no té signe gràfic per a la *é* o la *v* de València); açò es, no calcaven una forma, l’acoplaven al seu sistema. No escrivien **Balansiya** per pronunciar-ho, sino perque Balansiya era el grafisme més acostat, d’acort ab la seua *percepció*, al [valénsja] oral. Si esta teoria fora plausible, deuriem acceptar que en el segle XII els usuaris romànics de les respectives àrees pronunciaven coses tan extravagants com ara *Barxiluna, *Xaqawbiya, *Layún en lloc dels comuns León, Segovia, Barcelona. Cosa impensable.

4.3. Dos notes sobre algunes imprecisions informatives

4.3.1. *València*, ab *é* tancada, en autors catalans posteriors a les normes de l’IEC

La forma *València*, ab *é* tancada, circulà també, prou a sovint, entre autors catalans i balears posteriors a les normes de l’IEC. Ahí estan, entre atres, els casos de Pompeu Fabra o Marià Aguiló, que a fi de diferenciar la forma que senten com a pròpia de Valencia de la catalana, solen usar una grafia *València* ab accent agut sempre que es fa menció de materials històrics valencians. Consúlten-se Pompeu Fabra, *Las coordinació i la subordinació en els documents de la cancelleria catalana del segle XV* (Barcelona, 1926) [“que vinga açi en València”, “iluminador de València”, “que dada fo en València”, etc., pp. 16, 20, 25, etc.];

Marià Aguiló, *Materials lexicogràfics* (Barcelona, 1929) [VII, *sub* parar, pariatge, partidor, perjuhí, pexarell, plat, poblat, postulació, proferir, propòsit, punir, etc., pp. 7, 39, 48, 54, 116, etc., cadascuna ab el text original, i grafia *València*; VIII, *sub* tantost, taronja, tort, trafegueria, i moltes atres]; Marçal Olivar, *Obra Completa*, Barcelona, 1991 (sobre documents biogràfics d'Ausiàs March, varies cites), etc. Hi ha més casos. Pero el fet desmentix la pretensió d'un "València" general en els primers decenis del segle XX.

4.3.2. Atres topònims valencians ab [é] tancada i la disfunció "València"- "València"

En quant a casos simètrics, l'escrit municipal tracta de justificar la colisió València-València en un cas menor, el de de *l'Énova*, oficialisat ab è oberta contra la forma tradicional: *l'Énova* ab é tancada. Sospitosament, *CTV* no consigna pronunciació, pero sí Coromines, que senyala *l'Énova* com a forma autèntica. I Sanchis Guarner en el *Nomenclàtor* de 1966 (p. 15: Énova, l'Énova). Ara be, contra el pes de les evidències, l'escrit de desestimació torna a preferir la raó impositiva: la llegitimació del cas no es basaria (si és que entenem be la redacció) en la tradició històrica i en la consciència dels usuaris, sino en els fets consumats, per més que estos atenten contra tradició i consciència. Aixina i tot, devem reiterar que l'immensa majoria dels topònims valencians portadors d'una é accentuada han quedat regularisats d'acort ab la pronunciació real: *Bétera*, *Beniarrés*, *el Genovés*, *Guadasséquies*, *Petrés*, *Vallés*, *Massalavés*, etc.

5. Conclusions finals

5.1. Decaigudes les ciutats ibèriques de Saguntum i Edeta en el segle III, la *Valentia* romana fundada en 138 a. J.C. devé en centre administratiu, cap de la diòcesis fundada en el s. IV i centre de gravetat de la governació visigoda. D'ahí que el topònim *Valentia* (de la base llatina VALĒNTIA, i esta de VALERE, 'ser fort'), es convertixca ràpidament en referència d'aquell territori polític-administratiu i ulterior Província Eclesiàstica, denominada *Valentina*.

5.2. Al temps de l'anexió musulmana (any 713), alguns trets fonètics del topònim estaven ya consumats, o casi: pronunciació labiodental de la [v], [é] tancada resultant de la [ĕ] breu llatina i articulació dentoalveolar africada [ʃ] del grup [-tj-] més tart feta [s] fricativa del *València* modern. Tot apunta, además, a que la confusió de labials en zona valenciana central, irradiada des de la capital, i que acabà neutralisant [v] -

[b] en la [b] *apichada* de Balència, es, al menys com a fet latent, sumament antiga. Ho demostra l'epigrafia.

- 5.3. Abunden les cites d'època primitiva, tant en font cristiano-llatina com en font semítica. Ordinàriament, la llatina transcriu un clàssic *Valentia* (i derivat *Valentinus*, -a); la romanç o semirromànica un *Valencia* o *Valençia* pròxims a la fonètica popular; i l'àrabiga estandarisa un بَلَنْسِيَّة - **Balansiya** ya adés permenorisat. Note's que el س sīn (mai šīn) de les transcripcions àraps (desde la del *Muqtabis* de Ibn Ḥayyān, sigle X) prova una ràpida transició del grup [-tj-] a la consonant sibilant romanç. I plàsticament, una font històrica tan antiga o més que el *Muqtabis*, el denominat *Kitāb al-Anwā'* (o *Llibre de la divisió* o *Calendari de Còrdova*), escrita pel bisbe mossàrab Rabī ibn Zayd l'any 962, al referir-se a la festa valenciana per excelència de Sant Vicent Màrtir, en data de 22 de gener, equipara dos expressions: l'àrap |bi-madīna Balansiya|, i la llatina "in civitate Valencia". Pero *Valencia*, ya no *Valentia* (edició de Charles Pellat, *Le calendrier de Cordoue*, Leiden, Brill, 1961, p. 33). Com després en 1165, 1179, etc.
- 5.4. Per tant, eixe vell *València*, ab accent que pensem ya era tancat des dels inicis, no deixà de circular intensament entre la població de llengua romànica nativa. Ni entre la població arabisada i mig arabisada del territori (els "moros de la terra"), pero en paral·lel al *Valentia-Valencia* general de l'àmbit hispànic, i europeu inclús, dada la fama històrica de la ciutat a raïl del martiri de Sant Vicent (m. 304), pedra angular del cristianisme valencià i figura de renom universal.
- 5.5. És mera falàcia l'idea de que quan a la reconquesta de 1238 el *València* romànic d'ací, patrimonial, del territori, s'haguera evaporat, i reduït més o manco a una forma residual arabisada, de modo que només els usuaris de regnes limítrofs conservaren en una forma romanç pura (la pròpia de cadascuna de les seues varietats de llengua) un topònim *València* o València vàlit per a ser transplantat (paradoxalment), a sa terra d'orige.
- 5.6. A partir d'açò, explicar la difusió històrica de la forma *València* en domini valencià no és difícil. En este sentit, no es pot descartar que les coses hagueren ocorregut de fet com postula A. Saragossà. Les [ĕ] breus llatines travades per *m*, *n*, tancades en la llengua del sigle XI (TĒMPUS > tèmps > témps, VALĒNTEM > valènt > valént), experimentalien, ya en el sigle XV, si anaven seguides de *i*, *u* postòniques, un nou pro-

cés d'obertura (*paciència, dolència*). Però esta reobertura no afectà ni al topònim *Valencia*, deslligat ja per diferents motius d'eixa família de noms; ni a les paraules acabades en *-ença (tinença, coneixença)*, consolidant-se a la fi la pronunciació tancada [XXI CSO 1995, pp. 1025-1039]. No obstant, mantenim reserves sobre algun aspecte del plantejament, i además, com en el cas de Colomina (cf. *supra*), es tracta d'una *hipòtesis*. El procés pogué haver segut distint. Vejam-ho.

Com hem senyalat, la forma romànica nativa *València* estava viva en 1238. És més, no havia deixat d'estar-ho en boca dels cristians, moros i judeus valencians. Este factor, la forma preexistent, és, al nostre juï, el determinant. Però fon reforçat per atres concauses, una especialment: la nivellació d'estrats llingüístics copresents (que Alarcos postulà en 1960 com a factor explicatiu del vocalisme valencià). Esta faria triuflar no per força la solució demogràficament majoritaria, sino la compartida per més grups de repobladors, en este cas la solució [é] tancada de *València*, comuna als aragonesos, navarresos, catalans occidentals, segurament occitans, i alguna minoria més, front a catalans orientals. L'evidència es clara en la capital del regne, centre de màxima irradiació de formes i costums, cosa que va contribuir (sense oblidar impac-tes ulteriors: castellà, aragonés de la Valencia occidental, desenroll del dialecte api-chat, i atres que ací no tinc ocasió de detallar) a l'aclimatació definitiva del *València* general.

- 5.7. Per tant, no hi ha raó científica ninguna (hi haurà, a lo més, motius de planificació política, solapada baix dels eufemismes “normalitat, “ús”, “oficialitat”, “llengua de cultura”, i argot similar) que refrende l'oficialisació d'una forma “València”, marginal a la tradició i a la fonètica viva del domini valencià, de Morella a Guardamar, i especialment a la capital del territori. Atenent-se a l'ortografia oficial, únicament una forma escrita *València*, ab accent agut que representa la [é] tancada pròpia de la pronunciació valenciana, complix les condicions d'historicitat i adequació fonètica i normativa.

València, 25 d'octubre de 2016

LEOPOLDO PEÑARROJA TORREJÓN
Real Acadèmia de Cultura Valenciana